

Az éretlenség könyve

Eörsi István:
IDŐM GOMBROWICZCSAL

PESTI SZALON

1990 szeptemberétől 1994 februárjáig Eörsi István rendszeresen olvassa és kommentálja Witold Gombrowicz (1904–1969) naplóját. Kettős napló, kettős arckép a terv: Eörsi szemmel láthatólag szellemi testvérére ismer a nagy lengyel fenegyerekben, akinek személyisége és gondolatai vonzák és ingerlik. Sok minden táplálja az ismerőség érzését: a groteszk látásmód, a botránkoztató jellem, a kelet-európai milió, az emigráns lét.

Eörsi ugyan nem emigrált, mint Gombrowicz, mégsem ismeretlen számára a száműzetés. Közismert, hogy az 1956-os forradalom után hosszú éveket zárt helyen töltött, s utóbb sem vett részt – sok börtöntársával is ellentétben – az értelmiség rezignáció-, pragmatizmus-, boldogulás-ösztönözte kiegyezésében az öröknek vélt későbbi Kádár-korszakkal. Hajlíthatatlansága, Lukács-tanítvány-volta, kíméletlen kritikai szelleme, s nem utolsósorban az a szokatlan és sértő tulajdonsága, hogy kirekesztettsége miatt *nem panaszkodott*, s ezért nem lehetett ölébe hullajtani az együttérzés lyukas piculáját, szálkává tette pályatársai szemében. Irodalmi ízlése és produkciója is visszatetszett: vigyorgó íróniája komolytalannak tűnt a patetikus tradíció előtt, direktsége, politikai „üzenete”, didaxisa, anyagának földön járó volta kevésbé illett a költőiség részben jelentős művek által szavatolt, részben könnyen belátható opportunus okok miatt megszilárdult apolitikus mintájához. Eörsi – mikor már tehetette – egyre több időt töltött Nyugat-Németországban, ahol mind baloldali érzületének, mind Heine és Brecht által inspirált gunyorosabb és tárgyilagosabb költői szellemének otthonosabb környezetet talált, mint otthon.

Az 1989. évi fordulat a nagyon öregektől és a nagyon fiataloktól eltekintve majd minden kelet-európai író számára ma még alig felmérhető változást hozott: nemcsak életük újragondolását kívánta meg (mint mindannyiunktól), hanem az írói életanyag, a nyelvkezelés, a poétika fordulatát – vagy legalábbis problémaként való végiggondolását. Nagyon kevés dokumentumát ismerjük egyelőre a várható változásoknak – az *Időm Gombrowiczcsal* az egyik legérdekesebb közöttük.

Gombrowicz meditációi között van egy visszatérő motívum, amely Eörsi könyvének vezérmotívumává válik: az *éretlenség*. Kelet-Európa megakasztott társadalmi fejlődése, kultúrája, népeinek

együttélése, kisebbségeivel való bánásmódja, a zsidó kérdés, a kommunizmus, az erotika és szexualitás, s megannyi más téma, amely gomolyog a lapokon, magyarázó elvét ettől a jelzőtől nyeri. Nem téved, aki itt egy *felvilágosító* szólam jelentkezését véli hallani. De ez csak egy értelme ennek a sok értelmű fogalomnak. A kamasz éretlensége, aki fellázad az érett, elnehezült, megszilárdult társadalmi, irodalmi és életformák, berendezkedések ellen, becses az író számára; ápolja magában ezt az éretlenséget. Továbbá egyetértőleg úgy értelmezi Gombrowiczot, hogy ő „nem az éretlenség leküzdését, hanem nyílt megvallását hirdeti. De hogyan vallható meg az, ami természetéből kifolyólag nem óhajt megnyilatkozni? Úgy, hogy az író a groteszkség olykor alvilági eszközeit mozgósítva áttör a civilizatorikus burkon az éretlen gomolygásig, és közvetlenül ezt bírja beszédre”.

Az éretlenség e három értelmezésének, három öntudatának egymásba keveredése, egymással való vitája adja e „naplónapló” kompozícióját. Mindháromnak megvan a maga csúcspontjai: az első briliáns okfejtésekben mutatkozik, ahol az olvasónak gyakran támad az az érzése, hogy ez vagy az valóban *ilyen egyszerű*; a második nagyszabású, s ritka őszinte önvalomásokban, visszaemlékezésekben, amelyek egyúttal a történetek, élettapasztalatok olyan gazdagságával szolgálnak, amely kevés írónak áll ma rendelkezésére; a harmadik az írói tervekben, álmokban, a pompás Ginsberg-novellában. Mindhárom együtt mutatkozik például a Kleistről szóló magával ragadó fejtegetésekben.

A több mint hároméves folyamatos erőfeszítésnek is megvan a maga története. Ne hallgassam el kritikai megjegyzéseimet sem: a könyv második felében néha a feladatba való belefáradást tapasztalom. Sőt megjelenik egy olyan motívum is, amely az átvilágított éretlenségekhez képest átvilágítatlannak tűnik. Az önigazolás motívuma. Mintha ez a kitűnő, bátor, hatvanhárom éves lurkó megelégedte volna az elismertetéssel szembeni érzéketlenségét, s önapológiába öltöztetné a tőle szokatlan panaszszót. Az irodalmi közéletnek szerintem is tartozása van vele szemben – de ezt mondja *más*. (Például most én.) Sokunk számára – hívei számára – megnyugtatóbb és biztonságosabb volna a világ a változások közepette, ha Eörsi megmaradna a régi hetyke.

RADNÓTI SÁNDOR